

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

**Яценко Таміла Олексіївна, кандидат педагогічних наук, докторант,
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України**

Tamila Yatsenko, Candidate of Education sciences, senior staff scientist, doctoral candidate of the Institute of Pedagogics of the National Academy of Education Sciences of Ukraine.

Literary pre-conditions of modern methods of literary studies development in general educational establishments of Ukraine.

In the article the author outlines the trends of literary conceptions development and their influence on directions of literary studies methods development and the problems of modern literary education in general educational establishments of Ukraine. The correlation of literary study and methodology is taken into account in the aspect of co-operation, rationality of combination of scientific and educational methods of activity in the pedagogical process. It is stressed on the idea that the decision of problems of literary education at school is conditioned by the achievements of literary study, which investigates the specificity of word art, serves as an original tool for the effective analysis of literary work, forms the corresponding conceptual vehicle of a student-reader. The combination of basic scientific methods of cognition: historical and formal is specified on. A clear trend of progress in modern methods of Ukrainian literature teaching is examined on existential-dialogic basis. The tendency of the literary study is distinguished taking into account the historical principle which foresees the illumination of typological connections of the artistic work with the cultural and art phenomena in a wide context of social and historical process. It is marked on the tendency of competence literary study, which foresees forming the students' understanding of fiction as an inalienable making part of native and world culture, realization of specificity of literature as type of art, knowledge of literary works, obligatory for a textual study, key stages and phenomena of the literary process, basic facts of life and creation of the greatest writers, abilities to analyze and interpret a literary work taking into consideration its artistic signs, understanding of the authorial position and the methods of its expression, use of theoretical and literary knowledge during the prosecution of the text of the artistic work, development of capacities for creation of verbal and writing creative works, realized use of the knowledge obtained at the lessons of literature in new educational and vital situations.

The tendency of technological literary studies, which foresees the guided deepening of literary knowledge and purposeful making of students' reader abilities, forming of strong social moral-ethical norms and aesthetic criteria, development of technological thought and well-organized practical activity of schoolchildren is disclosed. Psychological direction of literary researches is characterized. The tendency of a literary work study as the aesthetic phenomenon is grounded. The author argues, that literary study line of national school education is oriented on combination of historically- psychological and structurally-formal methods of cognition of works of a word art, priority of aesthetic orientation of school literature course which assists in forming of students' reader competence during the literary studies

Keywords: literary conceptions, development of Ukrainian literature teaching trends within general educational establishments, existential-dialogic method of literature teaching, literature teaching in historical aspect, qualified teaching of literature, teaching by means of technologies, studying of literary work as an aesthetic phenomenon.

Яценко Таміла Алексеевна, кандидат педагогических наук, докторант, Институт педагогики Национальной академии педагогических наук Украины.

Литературоведческие предпосылки развития современной методики преподавания литературы в общеобразовательных учебных заведениях Украины.

В статье автором определяются тенденции развития литературоведческих концепций и раскрывается их влияние на развитие методики обучения литературы и проблематику современного литературного образования в общеобразовательных учебных заведениях Украины. Учитывается соотношение литературоведческой и методической наук в аспекте взаимодействия, рациональности сочетания в педагогическом процессе научных и учебных методов деятельности. Акцентируется на том, что решение проблем литературного образования в школе обусловлено достижениями литературоведческой науки, которая исследует специфику искусства слова, служит своеобразным инструментарием для эффективного анализа литературного произведения, формирует соответствующий понятийный аппарат ученика-читателя. Указывается на сочетании основных научных методов познания: исторического и формального. Рассматривается четкая тенденция развития современной методики преподавания украинской литературы на экзистенциально-диалогической основе. Выделяется тенденция изучения литературы в историческом аспекте, предусматривающим определение типологических связей художественного

произведения с культурно-художественными явлениями в широком контексте общественно-исторического процесса. Рассматривается тенденция компетентностного подхода в изучении литературы, предусматривающая формирование в учеников понимания художественной литературы как неотъемлемой составляющей части родной и мировой культуры, осознания специфики литературы как вида искусства, знания литературных произведений, обязательных для текстуального изучения, ключевых этапов и явлений литературного процесса, основных фактов жизни и творчества величайших писателей, умений анализировать и интерпретировать литературное произведение с учетом его художественных признаков, понимание авторской позиции и способов ее выражения, использования теоретико-литературных знаний во время работы над текстом художественного произведения, развитие способностей к созданию устных и письменных творческих работ, осознанное использование полученных на уроках литературы знаний в новых учебных и жизненных ситуациях. Определена тенденция технологизированного обучения литературы, предусматривающая управляемое углубление литературных знаний и целеустремленное формирование читательских умений учеников, социально весомых морально-этических норм и эстетических критериев, развитие технологического мышления и упорядоченной практической деятельности школьников. Характеризуется психологическое направление литературных исследований. Обосновывается тенденция изучения литературного произведения как эстетического явления. Аргументируется, что литературоведческая линия национального школьного образования ориентирует на сочетание в обучении литературы историко-психологического и структурно-формального методов познания произведений искусства слова, приоритетность эстетической направленности школьного курса литературы, способствующего формированию читательской компетентности учеников.

Ключевые слова: литературоведческие концепции, тенденции развития методики преподавания украинской литературы в общеобразовательных учебных заведениях, экзистенциально-диалогическая методики преподавания литературы, изучение литературы в историческом аспекте, компетентностное обучение литературе, технологизированное обучения, изучение литературного произведения как эстетического явления.

У статті автором окреслюються тенденції розвитку літературознавчих концепцій та розкривається їх вплив на напрями розвитку методики навчання літератури й

проблематику сучасної літературної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах України. Враховується співвідношення літературознавчої та методичної наук в аспекті взаємодії, раціональності поєднання у педагогічному процесі наукових і навчальних методів діяльності. Акцентується на думці про те, що розв'язання проблем літературної освіти в школі обумовлено досягненнями літературознавчої науки, що досліджує специфіку мистецтва слова, служить своєрідним інструментарієм для ефективного аналізу літературного твору, формує відповідний понятійний апарат учня-читача. Вказується на поєднанні основних наукових методів пізнання: історичного та формального. Розглядається чітка **тенденція розвитку сучасної методики викладання української літератури на екзистенціально-діалогічній основі**. Виокремлюється **тенденція вивчення літератури з урахуванням історичного принципу**, що передбачає висвітлення типологічних зв'язків художнього твору з культурно-мистецькими явищами у широкому контексті суспільно-історичного процесу. Наголошується на **тенденції компетентнісного навчання літератури**, що передбачає формування в учнів розуміння художньої літератури як невід'ємного складника рідної і світової культури, усвідомлення специфіки літератури як виду мистецтва, знання літературних творів, обов'язкових для текстуального вивчення, ключових етапів і явищ літературного процесу, основних фактів життя і творчості видатних письменників, умінь аналізувати та інтерпретувати літературний твір із урахуванням його художніх ознак, розуміння авторської позиції та способів її вираження, використання теоретико-літературних знань під час роботи над текстом художнього твору, розвиток здібностей до створення усних і письмових творчих робіт, усвідомлене використання здобутих на уроках літератури знань у нових навчальних та життєвих ситуаціях. Розкривається **тенденція технологізованого навчання літератури**, що передбачає кероване поглиблення літературних знань і цілеспрямоване вироблення читацьких умінь учнів, формування соціально вагомих морально-етичних норм та естетичних критеріїв, розвиток технологічного мислення і впорядкованої практичної діяльності школярів. Характеризується психологічний напрям літературних досліджень. Обґрунтовується **тенденція вивчення літературного твору як естетичного явища**. Аргументується, що літературознавча лінія національної шкільної освіти орієнтує на поєднання у навчанні літератури історико-психологічного та структурно-формального методів пізнання творів мистецтва слова, пріоритетність естетичної спрямованості шкільного курсу літератури, що сприяє формуванню читацької компетентності учнів.

Ключові слова: літературознавчі концепції, тенденції розвитку методики викладання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах, екзистенціально-діалогічна концепція методики викладання літератури, вивчення літератури в історичному аспекті, компетентнісне навчання на уроках літератури, технологізоване навчання, вивчення літературного твору як естетичного явища.

Розвиток шкільної літературної освіти обумовлений досягненнями літературознавчої науки, що досліджує специфіку мистецтва слова, служить своєрідним інструментарієм для ефективного аналізу літературного твору, формує відповідний понятійний апарат учня-читача. Розглядаючи співвідношення літературознавчої та методичної наук в аспекті взаємодії, зважаємо на поєднання у педагогічному процесі наукових і навчальних методів роботи. Усвідомлення цих взаємозв'язків дає можливість окреслити тенденції розвитку літературознавчих концепцій та розкрити їх впливи на розвиток методики навчання літератури й проблематику національної шкільної літературної освіти. Сприяє цьому визначення суперечностей, що виникають у поглядах учених на рівень художньої вартості мистецького явища, вибір методів аналізу художнього твору та перевагу історико-соціологічного або художньо-естетичного у поясненні літературного твору.

На зміст і повноту шкільного вивчення художнього твору впливають наукові твердження щодо сутності й призначення словесного мистецтва, особливостей методики літературного аналізу. На різних етапах історико-літературного процесу визначалися тенденції розвитку літературознавчої теорії та практики, що мали вплив на методологію шкільної літературної освіти.

Двоїстий характер пояснення сутності мистецтва вказує на його інтуїтивну чи свідому природу, активізує суперечки щодо специфіки художньої творчості, які позначаються і на розвиткові методики викладання літератури в школі. На ідеях екзистенціалізму, що набув поширення як філософська течія модернізму в Європі в період між світовими війнами, набувало пріоритету чуттєве сприймання художнього твору. На початку ХХІ століття переконливість цього філософського вчення підтверджено розвитком української методичної думки на екзистенціальній основі (Г. Токмань) та методикою інтерсуб'єктного навчання літератури (В. Уліщенко).

В аспекті синергетичної філософії тотожності протилежностей посилюється інтерес до ідей французького літератора Ж.-П. Сартра, який проголошує свободу читача, яка надає право мати думку про твір, збагнути авторську ідею, бо кожен

письменник орієнтується на свого читача. Вчений пояснює: «Оскільки свобода автора і свобода читача шукають одна одну і через увесь світ прагнуть назустріч одна одній, з тим же успіхом можна сказати, що до прийняття рішення читача схиляє авторський вибір певної картини світу, і навпаки, обираючи собі читача, письменник тим самим приймає рішення відносно теми свого твору» [11, 69]. Свобода автора й читача забезпечує їхню духовну взаємодію, створює сприятливі умови для діалогу. На цій світоглядній основі окреслюється **тенденція розвитку сучасної методики викладання української літератури на екзистенціально-діалогічній основі** (Г.Токмань).

Діалогічна стратегія розвитку методичної думки має потужне літературознавче обґрунтування. Оскільки, реципієнт «запрограмований» письменником на визначення у тексті пізнаваних образів та сприйняття співзвучних авторських ідей. Окрім того, справжня літературознавча робота, підкреслює М. Наєнко, починається там, де читач «...пробує розщепити ядро авторського задуму, з'ясувати його філософський зміст і знайти йому місце в концепції художнього пізнання й естетичного осмислення світу загалом» [6, 9]. Двосторонній характер процесу «пізнання-проникнення» відзначає М. Бахтін [2, 203], акцентуючи на взаємодії світоглядів реципієнта і предмету пізнання, зокрема літературного твору. Вчений вказує на культурологічний аспект літературної дії, соціально-історичній ролі діалогу між творцем мистецтва та його споживачем.

Думка про зв'язок художньої літератури із суспільною свідомістю є міцним підґрунтям **культурно-історичної школи в літературознавстві**. Зміна суспільних відносин зумовлює зміни в художній творчості. Розрізняється об'єктивна дійсність і художній вимисел – *ілюзія реальності* (вислів А. Єсіна – Т.Я.), що є продуктом психічної роботи митця. Тому художнє відображення завжди є оригінальним і особистісним, синтезованим у духовному світі творця. Літературознавець А. Єсін пояснює: «Літературний твір, як і все мистецтво, є приватним випадком суб'єктивного відображення об'єктивної дійсності» [3, 5]. Література – окрема сфера духовного життя, тому вивчення художнього твору в школі не повинно обмежуватися переказом змісту або визначенням його морально-етичного значення. На уроці літератури повинно домінувати обговорення естетичного потенціалу твору, виявлення особливостей художніх засобів, за допомогою яких змальовано життєві картини і передано вираження життєвих смислів. Утверджується тенденція **естетичного осмислення художнього твору**, забезпечуються умови реалізації **емоційно-ціннісної лінії** сучасної літературної освіти.

Сучасні вчені-літературознавці апелюють до характеристики М. Дашкевичем специфіки літературного ідеалу, який узагальнено постає в морально-естетичному вимірі [13, 30-33]. Історичний метод, що реалізується у процесі роботи над художнім твором має засадниче значення в методиці викладання літератури (особливо в старшій школі), тому що наголошується на його широкому контексті – могутньому джерелі емоційного, розумового та морально-естетичного виховання учнівської молоді. Тому в шкільному курсі української літератури функціонує **тенденція вивчення літератури з урахуванням історичного принципу**, що передбачає не лише акцентування на змісті й значенні художнього твору, а й висвітлення його типологічних зв'язків з іншими культурно-мистецькими явищами у широкому контексті суспільно-історичного процесу. Д. Наливайко застерігає, що відрив мистецтва від історичного ґрунту неодмінно спонукає його крайню формалізацію [8, 11-12].

Вчені актуалізують проблему історичного контексту в процесі вивчення художнього твору. Зауважимо, що подібні ініціативи виникали у роки тоталітаризму, коли художня література вивчалася в школі як ілюстрація до історико-суспільствознавчих наук. Звернення до історичних відомостей має виникати тільки тоді, коли без такого звернення той чи інший фрагмент тексту неможливо зрозуміти [3], або треба показати вплив історичної епохи на літературу як форму суспільної свідомості. Важливо, щоб у діалог вступали й інші умови творення – біографічний контекст, мовно-літературний, соціокультурний (актуалізація **компаративної лінії** змісту літературної освіти). Культурологи акцентують на врахуванні мистецького контексту в процесі вивчення літературного твору, передбачаючи інтеграцію художньої свідомості, закладеної в основу правильного тлумачення мистецтва слова. Важливо врахувати й історичну змінність культурологічного контексту сприймання конкретного художнього твору, що впливає на інтерпретації твору.

У 90-ті роки ХХ століття в українській методиці літератури існував феномен «нового прочитання літератури», що не був би достатньо реалізованим без відтворення відповідних контекстів виучуваного твору й потребував додаткових методичних зусиль. Однак, на думку М. Наєнка, єдиним і найціннішим в організації аналітичної роботи на уроці літератури є зосередження на тексті художнього твору [7, 7-8].

Роль художньої книги у засвоєнні культурно-історичного досвіду людства зумовлює необхідність її прочитання та аналізу. Протівники аналізу літературного твору, захищаючи як свободу творчості, так і свободу читацького сприйняття, аргументують свою позицію тим, що різні реципієнти неоднозначно пояснюють зміст

прочитаного. Літературознавці доводять, що інтерпретація твору повинна бути достатньо аргументованою. У шкільній практиці спостерігається суб'єктивна інтерпретація багатозначності художнього образу, тому варто визнати за учнем право на свою думку про твір, навіть помилкову, однак поступового готувати його до усвідомлення того, що тлумачення твору відповідне його змісту. Саме **літературознавчий компонент** змісту літературної освіти передбачає вивчення твору в єдності його змісту й форми, отже, потребує аналізу – виділення компонентів змісту і форми і спостереження за їх взаємодією в тексті, що має привести до відповідної інтерпретації змісту виучуваного твору, тобто синтезу читацьких вражень. Поступово в учнів формуються осмислені уявлення про літературні напрями й стилі, родові й жанрові ознаки художніх творів, виробляється здатність сприймати й оцінювати мистецькі явища й цілісно характеризувати літературний процес чи його етапи.

Осягнення твору та його доказова інтерпретація вимагають від читача розвиненого сприйняття художнього тексту. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти вказується на необхідність формування в учнів-читачів читацької компетентності, що є складовою загальнокультурної й передбачає «здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності» [10]. Утверджується **тенденція формування компетентного читача**, здатного орієнтуватися в художній літературі, самостійно аналізувати та інтерпретувати твори мистецтва слова, мати достатні літературні знання і вміння їх застосовувати.

Відбір програмових творів для шкільного текстуального вивчення та оптимальні шляхи їх аналізу як педагогічно-методична проблема корелює з науковим поняттям ідейно-художнього аналізу літературного твору, процес якого передбачає «...виділення у творі значимих елементів, розгляду кожного з них і відношень між ними» [14, 55]. Художній твір сприймається як системна ієрархізована єдність структурних елементів художньої тканини тексту, що перебувають у найрізноманітніших комбінаціях між собою, внаслідок чого і виникає своєрідність зображуваного.

На думку літературознавців (А. Єсін, В. Жирмунський, В. Марко, Є. Сверстюк, Л. Тимофєєв, Б. Храпченко), пізнання змісту художнього твору відбувається через його форму. В. Жирмунський доводить, що вивчення мистецтва, зокрема й літературного, вимагає визначення його матеріалу і тих прийомів, за допомогою яких із цього матеріалу виник художній твір [4, 18]. Здатність образного слова виразити єдність

думки і почуття досягається, як переконує О. Потебня, за допомогою слова-образу, що у певному контексті випромінює особливу експресію. Вчений дослідив феномен слова і прийшов до висновку про його тричленну будову. Так, ґрунтуючись на ідеях О. Потебні про об'єктивний і суб'єктивний зміст слова у конкретному тексті, В. Марко декларує, що «...у кожному конкретному літературному творі найважливіші в концептуально-естетичному плані слова активізують певні свої значення, що закріплені за ними в словниках, або здобувають нові значення чи їх відтінки, характерні лише для цього контексту; система нових значень слів у творі наближає читача до задуму автора, до глибинного змісту художнього феномена; нові значення слів у творі виникають не довільно, а підпорядковані задуму автора, його художній концепції» [5, 239]. Ключі до цих нових значень, – зауважує вчений, – і є частковими кодами художнього тексту.

Пояснення художнього твору потребує визначення чітких аналітичних дій, необхідних у процесі роботи над текстом. Для аналізу необхідно передбачити низку розумових дій, що своєю будовою відповідають структурі його тексту. Оскільки художній твір вимагає чіткої організації художніх образів у тексті, то й аналіз його частин означає чітку послідовність розумових операцій над текстом, кожна з яких орієнтована на відповідний образний складник тексту.

Обґрунтована вченими теорія образно-словесного тексту і його контекстного розгляду має засадниче значення для розробки технологізованого навчання літератури в школі. Започаткована в другій половині ХХ ст. **тенденція технологізованого навчання** оформилася в навчально-технологічну теорію в методиці викладання української літератури (А. Ситченко). Технологія навчання означає впорядкований і логічний виклад програмового матеріалу, передбачає алгоритмізований хід пізнавальної роботи, навколо якої під керівництвом учителя гуртуються учні, об'єднані спільною метою та партнерською взаємодією. Такий підхід до вивчення літератури не суперечить і літературознавчим концепціям художнього пізнання: Р. Інґарден запевняє, що під час роботи над текстом треба передбачити, які способи поведінки та які пізнавальні операції входять до складу роботи над твором, в якій послідовності та яких зв'язках перебувають ці операції та до якого результату приводять [1, 176].

Зважаємо на те, що твір вибудовується його автором через низку художніх дій, внаслідок яких створюється образна палітра тексту, для якої характерна певна субординація. Тоді, пояснює А. Ситченко, «кожен авторський прийом може послужити метою для відповідної читачької дії, на основі чого повинна скластися система розумових операцій» [12, 34] як ключова складова технологічної роботи з текстом.

Оскільки під час вивчення художнього твору увага дослідника, вчителя, учня прикута не лише до його змісту і значення, а й до форми вираженого, то доречним є поєднання *основних наукових методів пізнання: як історичного, так і формального*. Твір розуміється як сукупність усіх його ідейно-художніх складників (І. Бровко, М. Коцюбинська, Г. Сидоренко) або систему функціонально значимих елементів у їхньому ієрархічному структурному взаємозв'язку (Ю. Горідько).

Увага до форми літературного твору, його структури обумовлюється естетичним потенціалом, що приваблює читачів передусім емоційним викладом і смисловим наповненням художніх картин-образів, які формують світоглядне мислення. Опорним має бути *структурно-функціональний підхід* до пояснення художнього феномена, де кожен образний елемент є частиною змісту, бо є носієм його смислового потенціалу, авторського значення, і складовою форми – тексту, чуттєво сприйнятою деталлю художньої картини. Для життєздатності такого твору ідейний зміст його не менш важливий, ніж майстерність письменника у витворі художньої форми, кожен складник якої має своє емоційно-смислове наповнення, яке й треба розкодувати. М. Храпченко пояснює: «Вірно зрозуміла функція різноманітних за своїм характером літературних творів дає змогу виявити властивості їх структури, точно так само, як і глибокий аналіз власне художньої структури, яка розглядається в широкій соціально-історичній та естетичній перспективі, дозволяє більш всебічно охарактеризувати складність та мінливість її функції» [15, 195]. Важливо не лише збагнути автора у його творі, а й визначити прийоми вираження його ідеї, оцінити його художню майстерність, зазнати емоційно-естетичний вплив. Можливість визначення в тексті образних частин слугує сприятливим фактором добору відповідних прийомів роботи з текстом: кожна деталь потребує певного способу ідентифікації в тексті й трактування. Система образних елементів конкретного твору передбачає систему відповідних саме йому розумових дій.

Визначається *тенденція* розвитку методичної думки в технологічному напрямі, що реалізується в моделі *технологізованого навчання аналізу літературного твору*. Алгоритм цієї навчальної роботи над текстом зумовлюється змістовими й формовими його особливостями, якими визначається певний шлях опрацювання твору. За тим, які структурні одиниці тексту як багатопланового утворення беруться до уваги під час аналізу, можна окреслити й відповідні шляхи аналітичної роботи над твором: подієвий, (цілісний, послідовний, услід за автором), пообразний, проблемно-тематичний, комбінований, стильовий, стилістичний, композиційний.

У шкільному курсі літератури помітна **тенденція до застосування переважно комбінованого аналізу** виучуваного твору. Вибір шляху аналізу означає перевагу висвітлення певних аспектів його форми. М. Храпченко вважає, що неправомірно виділяти сюжет в якості носія загального погляду художника на життя, тобто, проводити сюжетний (подієвий) розгляд твору [15, 317], надавати перевагу проблемно-тематичному аналізу, нівелюючи художньо-естетичну вартість твору. Намітилася **негативна тенденція шаблонного підходу до вивчення творів** різних літературних родів, без належного врахування їх жанрово-видової специфіки. Натомість спостерігаються змагання між літературознавчими школами, що використовують певні методи пізнання художності. Отже, наукова розробка шляхів літературного аналізу перебуває здебільшого на етапі формування методології вивчення літератури.

Поряд із прибічниками культурно-історичної школи інтерес викликає **психологічний напрям літературних досліджень**, що набирає потужності на ґрунті гуманізації суспільства. Мотивація прихильників психологічної методології полягає в тому, що твір має впливати не лише на думки, а й на почуття реципієнта, переживання якого сприяють поясненню і засвоєнню прочитаного.

В Україні першим діячем психологічної школи вважається О. Потебня, який започаткував психолінгвістичну теорію розуміння слова-образу, важливими складниками якої є ідеї зв'язку мислення і мови, зовнішньої та внутрішньої форми слова, його контекстного значення, пов'язані з психологічним світом і психічним розвитком людини. Вчений зауважує, що «...слово є вираження думки лише настільки, наскільки служить засобом до її творення; внутрішня форма, єдиний об'єктивний зміст слова, має значення тільки тому, що видозмінює і вдосконалює ті агрегати сприйняття, які застає в душі» [9, 29]. Якщо зовнішню форму слова можна побачити або почути, а внутрішню розглядати як озвучений образ, то психологічний феномен сприйняття художнього тексту полягає в тому, що для його правильного сприйняття і пояснення читачеві необхідно постійно співвідносити значення окремих слів зі смисловим навантаженням картини, для якої вони є будівельним матеріалом. Сенси окремих художніх частин тексту слід пов'язувати зі значенням усього твору.

На таких позиціях перебував І. Франко, який намагався поєднати історичний метод з психологічним саме з уваги до ідейного змісту літературного твору та його художньої форми як основних чинників впливу на мислення і переживання читачів, і тим підтвердив естетичну цінність мистецтва слова, пов'язавши «феномен естетики з психологічними порухами в людській душі» [7, 119]. Сучасне літературознавство

реалізує таке поєднання, розглядаючи художній твір як «...вираження певного емоційно-мислительного змісту, деякого ідейно-емоційного комплексу в образній, естетично значущій формі» [3, 5].

Нинішня *естетична спрямованість шкільної літературної освіти* виступає не лише напротивагу донедавна панівному соціологічному підходу до пояснення явищ мистецтва, а й відповідна природі літератури, ідеали якої походять від естетичного ідеалу митця, є результатом його психічної роботи. Психологічний метод пояснення літератури вказує на відкритість художнього твору, уточнює неоднозначність його сприйняття, наближаючи учнів до розуміння специфіки мистецтва слова і таїни буття.

Сучасні літературознавці особливе місце в системі функцій твору відводять його естетичному впливу, наголошуючи на інтелектуальній насолоді, не відкидаючи і чуттєвої. Поняття особистісного сприйняття художнього твору пов'язується з естетичним і є умовою його впливу: «...якщо твір не зачепив душу людини, словом, не сподобався, не викликав зацікавленої емоційно-особистісної реакції, не приніс насолоду – це означає, що вся праця пропала дарма» [3, 10].

Виразником естетичного у творі визнається форма, оскільки слово автора сприймається в єдності думки і почуття. Письменник приводить читача до певного стану духовності завдяки емоційно-образній насиченості викладу, внаслідок чого виникають вболівання за долю персонажів. Переживання художніх подій завжди естетичне, бо пов'язане з втручанням читачів у боротьбу персонажів за істину. Тому естетичний аспект вивчення твору основний, оскільки забезпечує реалізацію пізнавальної, оціночної, виховної функцій літератури «Форми вияву тієї естетики, – пояснює М. Наєнко, – дуже розмаїті: вона – в мотивах, сюжетах, конфліктах, але особливо – в образній мові твору, яка є головним інструментом стильової організації його» [7, 4]. Від О. Потебні вчені пов'язують естетичний феномен твору передусім з його формою, яка служить виразником смислового потенціалу художнього тексту.

Тенденція вивчення літературного твору як естетичного явища утверджується в сучасній методиці навчання літератури і психологічно вмотивовується наявністю зв'язку з історичною дійсністю – тим, що відкриває поколінням глибинні сенси людського життя, змушує читача в кожному художньому творі переживати їх відкриття і засвоєння заново.

Отже, літературознавча лінія сучасної української шкільної освіти орієнтує на поєднання у навчанні літератури історико-психологічного та структурно-формального

методів пізнання мистецтва слова, досягнення естетичної спрямованості шкільного курсу літератури, що в основі формування читацької компетентності учнів.

Література

1. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – 633 с.
2. Бахтин М.М. К методологии литературоведения // Контекст – 1974. Литературно-теоретические исследования. – М., 1975. – С. 203–212.
3. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения: учеб. Пособие. – 5-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 248 с.
4. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика: Избранные труды. – Л.: Наука, 1977. – 407 с.
5. Марко В.П. Стежки до таїни слова: Літ. й метод. студії: навч. посіб. для студ. філолог спец.– Кіровоград: „Степ”, 2007. – 264 с.
6. Морфологія художності твору і вивчення літератури в школі. – Житомир: Полісся, 2004. – 132 с.
7. Наєнко М.К. Художня література України: Програма-мінімум. – К.: Вид. центр „Просвіта”, 2005. – Ч.1.: Від міфів до реальності. – 660 с.
8. Наливайко Д.С. Искусство: направления, течения, стили. – К.: Мистецтво, 1980. – 288 с.
9. Потебня. Теоретическая поэтика. – М.: Высшая школа, 1990. – 344 с.
10. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. [Електронний ресурс] // zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-p (дата звернення: 15.03.2013).
11. Сартр. Что такое литература? / Пер. с франц. Н.И. Полторацкой. – С.-Пб.: Изд-во „Алетейя”, 2000. – 466 с.
12. Ситченко А.Л. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах: навч. посіб. – К.: Ленвіт, 2011. – 291 с.
13. Соціологія: підруч. для студ. вищих навч. закладів / За ред. В.Г.Городяненка. – К.: Вид. центр „Академія”, 2002. – 560 с.
14. Українська Літературна Енциклопедія: в 5 т. / Ред. кол.: І.О. Дзевєрін та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ ім. М.П. Бажана, 1988. – Т. I. – 536 с.

15. Храпченко М.Б. Художественное творчество, действительность, человек. – М.: Сов. писатель, 1976. – 367 с.